

taammin kuin koko väestöä kohden laskettu kulutus ja on kymmenen viime vuotta ollut laskusuuntainen. Kun koko väestöä kohden laskettu kulutus oli vuonna 1984 hieman vuoden 1974 huipun yläpuolella, oli 18 vuotta täyttäneitä väestöä kohden laskettu kulutus puoli litraa vastaavan huipun alapuolella (kuvio 2).

Tiedämme, että alaikäisten merkitys alkoholin kokonaiskulutuksen kannalta on mitätön, joten tuntuisi luonnolliselta seurata alkoholin kokonaiskulutusta täysi-ikäiseen väestöön suhteutettuna. Näin saataisiin alkoholin käytön kehityksestä luotettavampi kuva kuin nykyisen käytännön mukaan. Eri-tyisesti alkoholihaittojen arvioinnin kannalta tämä rakennemuutoksen huomioon ottaminen olisi tärkeää.

Jukka Salomaa

Ravintolakontrolli ja nainen

Alussa oli Alko

Kieltolakiajan jälkeen ja aina 1950- ja 1960-luvulle piti Alko, jolla oli ja yhä on päävastuu myös anniskelutoiminnan muotoutumisesta, ravintolaa eräänlaisena alkoholipolitiikan kansakouluna. Ravintola katsottiin paikaksi, jossa ihmiset voivat oppia hyviä pöytätapoja ja kohtuullista alkoholin käyttöä. Näin kuvailee muuan Alkon ravintolatarkastaja kolmenkymmenen vuoden takaista tunnelmaa:

”Sodan jälkeen kapakka oli kuin... kirkko. Mentiin pöytään ja asetuttiin sen ääreen ja istuttiin kuin kiinni naulittuina. Ja hovimestari tuli tarkastamaan, josko saattoi havaita ’merkkejä alkavasta päihtymyksestä’. Ja jos yritti puhua jonkun viereisessä pöydässä istuvan kanssa ja esimerkiksi kysyä, mitä, kuule, pidit kiekkomatsista, tuli hovimestari heti estelemään.” (tarkastaja, 17 vuoden työkokemus)

Ravintolan pedagoginen vastuu koski erityisesti määrättyjä väestöryhmiä: työväenluokkaa, nuorisoa ja naisia.

Tässä kasvatustehtävässä olivat tärkeässä asemassa alkoholimonopolin ravintolatarkastajat, jotka arvioivat ravintolan tason asiakaskunnan rakenteen ja käytöksen mukaan. Toinen tärkeä tekijä olivat ravintoloiden portieerit, joita vielä kymmenen vuotta sitten oli käytännössä pakko olla kaikissa anniskelupaikoissa ja joiden epäkiitollisena tehtävänä oli soveltaa alkoholipoliittisia ihanteita käytäntöön.

Luettuamme Alkon ravintolatarkastajien helsinkiläisravintoloista antamia raportteja (40-luvulta aina 70-luvun alkuun), haastateltuamme kahta tarkastajaa ja saatuaamme joukon (6) haastatteluja Helsingin ”korttelikapakoiden” portieereilta uskaltaudumme luonnostelemaan vaatimatonta kuvaa siitä ravintolapoliittisesta kontrollista, joka on Suomessa koskenut naisasiakkaita sodan jälkeisestä ajasta aina nykypäivään. Olemme keskustelleet sellaisten portieerien kanssa, joilla on pitkä työkokemus (16–40 vuotta), koska meitä kiinnostaa se suuri muutos, joka on tapahtunut viime vuosikymmeninä naisten tunkeuduttua Helsingin ravintolaelämään.

Nainen viettelijättärenä

Alkoholimonopolin tarkastajat — ja kunnalliset tarkastajat, joilla oli lähes sama tehtävä — kävivät säännöllisin väliajoin ravintoloissa tarkastamassa, että kaikki oli kunnossa. He tarkkailivat palvelua, asiakkaiden vaatetusta, käyttäytymistä ja päihtymystä nähdäkseen, kävikö tämä kaikki yksin ravintolan hintaluokan kanssa. He tutkiskelivat tietenkin tarkkaan sekä mies- että naispuolisia asiakkaita, mutta ehkä lähtökohdat olivat hieman erilaiset.

Tarkastajat herättivät pelonsekaista kunnioitusta. Näin muistelee eräs portieeri heidän käyntejään:

”Nyt ei kenenkään tarvitse enää vapista tarkastajien tullessa, mutta siihen aikaan (40- ja 50-luvulla) tarjoilijat juoksentelivat ympäriinsä sanomassa, että kaikkien piti olla hiljaa. Tarkastajat istuivat siinä; he eivät ilmoittaneet mitään, eivät tehneet mitään, eivät sanoneet mitään. Ja sitten parin viikon päästä tuli raportti siitä, että joku oli ollut liian päissään tai että naisia oli ollut liikaa.” (portieeri, 39 vuoden työkokemus)

Tarkastaja itse saattoi kokea tilanteen tällä tavoin:

”Usein kiiri huhu heti läpi koko ravintolan... että nyt tarkastaja tulee, nyt täytyy kaikkien olla rauhallisia. Ja kun sitten pääsi ravintolaan sisään, saattoi kuulla asiakkaan sanovan: Hei, mitä nyt, miksi ne yhtäkkiä lopettavat minulle tarjoilemisen, ei ne koskaan ennen ole näin nopeasti lopettaneet... Ja muistan kerran 60-luvulla, kun tulin erääseen ravintolaan, joka oli puolillaan väkeä. Ihmettelin, miksi sinne ei tullut lisää ihmisiä ja miksi nekin harvat, jotka siellä olivat, lähtivät tiehensä. Ilmeisesti minun kunniakseni. Kaiken piti olla ulospäin niin siistiä ja varovaista ja siloteltua, ettei kukaan viihtynyt. Sanoin sitten, että nyt minä lähden, joten voitte päästää taas ihmisiä sisälle.” (tarkastaja, 17 vuoden työkokemus)

Tällaisilta saattoivat tarkastajien raportit näyttää:

”Neljä ilman miesseuraa olevaa naista alemman luokan ravintoloissa tavattavia kevytkenkäisiä tyyppisiä, joita tuskin tapaa korkeamman tason ravintoloissa.” (raportti vuodelta 1944)

”Asiakastaso ei täysin vastannut hintaluokkaa. Huomiota herättävän runsaasti ilman miesseuraa olevia naisia.” (raportti vuodelta 1961)

”8 pöydässä ilman miesseuraa olevia naisia, lisäksi lukuisia pöytiä, joissa 1 miehen seurassa 2–3 naista. Asiakastaso ei vastannut hintaluokkaa.” (raportti vuodelta 1963)

Joissakin tapauksissa tarkastajien raportteihin sisältyi selvä viittaus siihen, että ravintolassa havainnoidut naiset olivat olleet liian ”kevytkenkäisiä” ravintolan tasoon nähden. Toisinaan pelkästään se, että ravintolassa oli ollut naisia ilman miesseuraa, antoi aiheita huomautukseen raportissa.

Yksinäisten naisten ravintolaan pääsyn kieltäminen ei koskenut kaikkia naisia, kaikkia ravintoloita eikä kaikkia vuorokaudenaikoja. Naisten ravintolaan pääsyn kieltäminen täytyi ratkaista tapauksittain, käyttäen lähtökohtana ravintolan tasoa, ja porttierien osaksi tuli erottaa jyvät akanoista.

”Toki yksinäisiä naisia oli ravintoloissa sodan jälkeen. Se oli sellainen kaksipiippuinen juttu. Eteisessä meidän täytyi tarkastaa ja seurata. Se oli niin psykologista siihen aikaan... Katsottiin vaatetusta ja käyttäytymistä. Naisilla ei saanut olla likaiset kädet, sama koski miehiäkin. Niiden piti olla siistejä ja kaikin tavoin huoliteltuja. Jos kaksi tai kolme naista tuli syömään, heidät kyllä päästettiin sisään ilman muuta.” (porttööri, 39 vuoden työkokemus)

Senkin jälkeen, kun naiset olivat ohittaneet ensimmäisen tarkastuspisteen ovella, heitä pidettiin tar-

koin silmällä. ”Kulkulupa” voitiin aina peruuttaa, jos kävi ilmi, että porttööri oli tehnyt erehdyksen:

”Jos sama nainen alkoi käydä useana iltana viikossa ja jos hänellä aina lähtiessään oli eri mies matkassaan, siitä kyllä tehtiin äkkiä loppu... Jos hän yhden kerran lähti uuden miehen matkaan, niin sitä katsottiin läpi sormien, mutta jos seuraavallakin kerralla oli kyseessä uusi ukko, se oli kyllä loppu.” (porttööri, 39 vuoden työkokemus)

Varsinaisena soveltuvuuskriteerinä oli tietenkin naisten sukupuolimoraali. Naispuolinen ravintolaasiakas oli viettelijätär, etenkin jos hän tuli ilman miesseuralaista. Näin ilmaisee porttööri pulmallisen tilanteen:

”Kaikki oli silloin niin ankaraa, koko alkoholipolitiikka... Kai ajateltiin, että ne tulivat pelkästään katselemaan miehiä, ne naiset kun ne tulivat yksin... Jos joku ennen tuli yksin, niin kyllä kaikki miehet katsoivat sillä silmällä, että... tuolta tulee yksi etsimään miestä itselleen.” (porttööri, 20 vuoden työkokemus)

Porttikielto, joka oli annettu yksinäisille naisille joihinkin kapakoihin, saattoi samalla toimia eräänlaisena suojana ”kunniallisille” naisille:

”Tänne on yksinäisiltä naisilta pääsy kielletty. Omistaja (nainen) kielsi... Hän ikään kuin ajatteli ’daameja’. Tällaisessa ravintolassa eivät yksinäiset ’daamit’ saa kyllä istua rauhassa... Naiset, jotka käyvät tällaisissa paikoissa, luetaan hieman kevytkenkäisiksi.” (porttööri, 16 vuoden työkokemus)

Myös ravintolatarkastajat valvoivat nais- ja miespuolisten asiakkaiden välisiä kontakteja. Pelkästään

”Kai ajateltiin, että ne tulivat pelkästään katselemaan miehiä, ne naiset kun ne tulivat yksin.” (Kuva elokuvasta ”Meren juhlat”, 1963. Suomen elokuva-arkisto.)

(Koska laki intimitteettisuojusta kieltää ihmisten valokuvaamisen ravintoloissa, käytämme kuvitukseen filmikuvia.)

naisista koostuvan seurueen arveltiin synnyttävän levottomuutta miesasiakkaissa eikä suopein silmin katsottu niitä asiakkaita, jotka siirtyivät pöydästä toiseen:

”Eräässä pöydässä istui keski-ikäisen miehen seurassa kaksi katutyttötyyppiä. Toinen heistä siirtyi vieraaseen pöytään siinä istuvan kahden miehen silmäniskujen houkuttelemana. Tällöin ensinmainitun seurueen tarjoilija kehoitti naista siirtymään takaisin omaan pöytänsä, mitä kehoitusta nainen noudattikin. Seurueen kesken syntyi jotakin riitaa, jolloin toinen nainen poistuessaan käytti mitä karkeimpia kiro sanoja. Toinen nainen poistui kahden vieraan miehen kanssa.” (raportti vuodelta 1945)

Tältä siis saattoi näyttää tarkastajien raporteissa. Melko yksityiskohtaiset tiedot ihmisten tekemisistä oli näillä tarkastajilla, jotka ”eivät sanoneet mitään, eivät tehneet mitään”, pelkästään raportoivat.

Väärinkäsitys oikaistaan?

Tarkastajat ja portieerit jatkoivat ravintoloiden moraalisen ilmapiirin kontrolloimista, ennen kaikkea pitämällä silmällä naisasiakkaita, pitkälle 60-luvun puolelle. Mutta tilanne muuttui yhä kestävämmäksi. Liberaalisen alkoholipolitiikan kulta-aikana Alko tuskin kykeni pitämään kiinni epäajanmukaisesta asennoitumisestaan naispuolisiin ravintola-asiakkaisiin. Vuonna 1967 alkoholi-monopoli lähetti kirjeen saadakseen aikaan parannuksen siihen ”ilmenneeseen epätietoisuuteen”, joka tuntui vallitsevan naispuolisten ravintola-asiakkaiden asemasta. Kirjeessä korostettiin, ettei lain-

säädäntö anna ravintoloille aihetta kiinnittää huomiota asiakkaiden sukupuoleen ja ettei ilman miesseuraa oleva nainen ”sinänsä laske ravintolan tasoa tai hintaluokkaa”. Alkossa ajateltiin myös, että hienompain ravintoloiden miesasiakkaiden odotetaan jättävän rauhaan naispuoliset ravintola-asiakkaat.

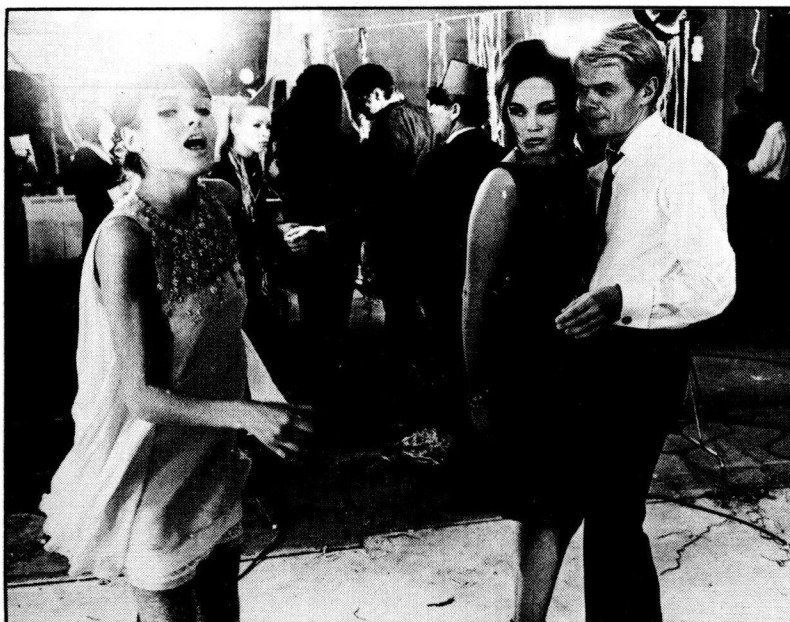
”Väärinkäsitys” oli siis oikaistu ja naiset katsottiin nyt itsenäisiksi ravintola-asiakkaiksi, jotka eivät välttämättä tarvinnut miesseuraa tai olleet sellaista etsimässä. Uuden tasa-arvon nimessä portieerien ei enää tarvinnut tarkastaa naisasiakkaita niin perusteellisesti:

”Niin, se on sitä tasa-arvoa. Naiset ovat tulleet siihen vaiheeseen, että he voivat tehdä, mitä haluavat, se ei ole miesten yksinoikeus... Nyt ne tulevat, naiset, yhdessä ja juovat vain tuota olutta.” (portieeri, 40 vuoden työkokemus)

”Nyt tämä työ on paljon helpompaa. Tämä ei ole enää ammatti, kuka tahansa voisi suoriutua tästä...” (portieeri, 39 vuoden työkokemus)

Pois on nyt pyyhkäisty ravintolan moraalinen vastuu niistä sukupuolisuhteista, joita kapakassa solmitaan? Kadonnut on myös eriarvoinen tapa suhtautua mies- ja naisasiakkaisiin? Vain rippeitä sodanjälkeisistä käsityksistä kapakoiden syntisestä naisesta voi vielä elää — miespuolisten ravintola-asiakkaiden kuvitelmissa:

”Kyllä vieläkin voi käydä niin, että yksinäisen naisen tullessa syntyy liikettä sen pöydän suuntaan. Miehet menevät keskustelemaan ja esittämään asiansa... ja jos ei onnistu, he menevät pois.” (portieeri, 16 vuoden työkokemus)

”Mutta vähän eroa voi sittenkin olla. Oikein humalaista naista katsotaan kyllä pitempään.” (Kuva elokuvasta ”Mustaa valkoisella”, 1966. Suomen elokuva-arkisto.)

Nykyiset naispuoliset ravintola-asiakkaat eivät ole erityinen ongelma portiereille, suurin osa on helpompia asiakkaita kuin miespuoliset. Tasa-arvoinen idylli olisi ehkä täydellinen, ellei portiereiden yhä tarvitsisi, tarkastajien painostaessa, kontrolloida yhtä seikkaa: päihtymistä, naisen humalaa.

Oikein päissään oleva nainen on tietenkin harvinaisempi ilmiö kuin oikein päissään oleva mies, mutta sellaisiakin on:

”Onhan se vähän sama asia humalaisten naisten kuin humalaisten miestenkin kanssa... Ikään kuin järki ei olisi mukana. Mutta vähän eroa voi sittenkin olla. Oikein humalaista naista katsotaan kyllä pitempään. Kun mies on humalassa, sitä ei huomaa.” (portieri, 40 vuoden työkokemus)

Ja naisen käyttäytyminen voi tarkastajien ja portiereiden mukaan olla kovin vastenmielistä ja huomiota herättävää:

”Kyllä niin on, ettei humalainen nainen jotenkin enää pysty kontrolloimaan kielenkäyttöään, hän alkaa käyttää niin karkeata kieltä, se voi olla jopa mehukkaampaa kuin miesten käyttämä. Kun nainen oikein pääsee vauhtiin ja antaa tulla tuutin täydeltä...” (tarkastaja, 15 vuoden työkokemus)

”Naisen suusta voi tulla vaikka mitä. Tänne tuli yksi nainen ja heittäytyi lattialle. Hän potki kamalasti ja oli hysteerinen. Yritä nyt sitten puhua, kun toinen ei kuule eikä näe — sitä vain seisoo siinä.” (portieri, 39 vuoden työkokemus)

”Eilen illalla täällä oli kaksi naista, jotka alkoivat tapella... He vetivät toisiaan tukasta... En tiedä, mistä syystä he tappelivat, toisella oli mukana mies ja tämä katsoi sitä toista naista ja niin alkoi tapahtua... mustasukkaisia!” (portieri, 20 vuoden työkokemus)

Naisen humalaa kontrolloidessaan portieri ei edusta vain järjestysvaltaa vaan myös miehistä järjestysvaltaa. Tämä ymmärretään ongelmalliseksi:

”Niitä on vaikea käsitellä, naisia... Niin, ne eivät usko, mitä mies sanoo... Ne alkavat huutaa ja sitten jos yrittää tarttua kiinni, niin... Miehen kanssa on paljon helpompaa, silloin uskaltaa ottaa kunnolla kiinni.” (portieri, 17 vuoden työkokemus)

”Niin, kun ne ovat humalassa ja kun menee sanomaan, että anteeksi nyt, mutta sinun täytyy nyt mennä ulos haukkaamaan vähän raitista ilmaa, silloin niitä sitten tulee... Hävyttömyyksiä tietenkin... Mies tottelee paljon paremmin.” (portieri, 40 vuoden työkokemus)

”Miesasiakasta voi ottaa niskasta ja heittää ulos, mutta sitä en oikein voi tehdä naiselle, sillä se herättää niin suurta huomiota. Nainen on kyllä vaikeampi työn kannalta, täytyy yrittää puhua hänet ulos.” (portieri, 16 vuoden työkokemus)

Vasta 60-luvulla, naisen päästyä kapakkaan, naisen humalastakin tuli julkinen. Portiereiden ja tarkastajien kuvaukset osoittavat, että naisen humalaa koskevat normit ovat yhä epäselviä kaikille osapuolille — naisellekin?

Nykynaisella on siis vapaa pääsy kapakkaan, eivätkä hänen mahdolliset kontaktinsa miespuolisiin ravintola-asiakkaisiin enää ole riittävä syy portikieltoon. Ravintola ei sekaannu kapakassa pidettävään eroottiseen peliin, ellei se johda käsikähmään tai järjestyshäiriöihin. Naispuolisen ravintola-asiakkaan sallitaan, kuten miehenkin, päihtyä, mutta jos nainen humaltuu kunnolla, on piru irti ravintolassa. Päihtynyt nainen on karkea, hän on äänekkäämpi ja hävyttömämpi kun vaikein miesasiakas. Kampailussa häntä vastaan näytävät ravintolaelämä, järjestysvalta ja perinteinen kontrolli vetävän lyhyemmän korren?

*Margaretha Järvinen
– Kerstin Stenius*

Rattijuopumuksesta ja onnettomuusriskitutkimuksista

Alkoholin vaikutusta liikenneturvallisuuteen on tutkittu lähinnä kolmella tavalla: laboratoriokokein, kenttätutkimuksin ja onnettomuusriskitutkimuksin. Näistä onnettomuusriskitutkimuksia on totuttu pitämään tuloksiltaan luotettavimpina, koskevathan ne rattijuopumusta todellisessa liikennenympäristössä, siellä missä aidot onnettomuudetkin tapahtuvat. Liikennekuolemista ei laboratoriokokeita tai kenttätutkimuksia edes voida tehdä.

Tutkimusasetelma onnettomuusriskitutkimuksissa on seuraava: Tutkitaan, miten alkoholia esiintyy onnettomuuksiin joutuneiden kuljettajien veressä verrattuna kontrolliryhmään, joka ei ole joutunut onnettomuuksiin. Alkoholi vaikuttaa onnettomuuksiin sitä enemmän, mitä enemmän onnettomuusryhmässä on alkoholia nauttineita. Onnettomuusriskin kasvun laskemiselle on kehittynyt vakiintunut tekniikka.

Ensimmäinen tällainen tutkimus on R. A. Holcomb in vuodelta 1938. Hän tutki Evanstonin alueella sairaalassa hoidettuja ajoneuvon kuljettajia, joita verrattiin samassa kaupungissa pysäytettyihin kuljettajiin. Sittemmin samantapaisia tutkimuksia on samantapaisin tuloksin tehty useita. Kuuluisimmat ovat Bratislavassa ja Torontossa tehdyt tutkimukset ja eittämättä kuuluisin Borkensteinin ja kumppanien suuri Grand Rapids -tutkimus. Leonard Gold-